

Іляшенко В.В.

аспірант кафедри економіки
Класичного приватного університету

Iliashenko Volodymyr

Posgraduate student at the Department of Economics
Classical Private University

УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМ БОРГОМ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОДАТКОВОЇ ЗАСТАВИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ

MANAGEMENT OF TAX DEBT WITH THE HELP OF A TAX LIEN AND THEIR IMPACT ON THE NATIONAL ECONOMY

Стаття присвячена дослідженню питання ефективності застосування податкової застави як одного з методів управління податковим боргом в Україні. У роботі розглядаються основні проблеми, пов'язані з податковою заборгованостями, зокрема, складність процедури стягнення боргів та тривалість процесу реалізації заставного майна. Аналізується вплив цих факторів на національну економіку, включаючи зниження надходжень до державного бюджету та загрозу фінансовій стабільності країни. Проаналізовано ефективність реалізації заставного майна після 2017 року та наведено прогалини в законодавстві, які дозволяють функціонувати підприємствам з незначним капіталом чи повною його відсутністю, що свідчить про серйозні недоліки в системі примусового стягнення податкового боргу. Це зумовлює значне зниження доходів державного бюджету, що своєю чергою обмежує фінансування важливих соціальних та економічних програм. Таким чином, неефективність управління податковим боргом ставить під загрозу фінансову стабільність країни. У статті вказується на існуючу загрозу втрат надходжень до національної економіки через можливість відчуження ліквідного майна платником податків у період судового оскарження. Збереження права податкової застави протягом цього періоду могло б запобігти відчуженню майна боржника і забезпечити погашення податкового боргу за рахунок його реалізації. Запропоновано більш раціональний і ефективний підхід, що передбачає прийняття судом єдиного рішення щодо погашення податкового боргу за рахунок грошових коштів та заставного майна боржника. Такий підхід забезпечить більшу «гнучкість» і дозволить застосовувати найбільш ефективні заходи стягнення до конкретного боржника залежно від стану його господарської діяльності. Вдосконалення цих процесів сприятиме підвищенню ефективності управління податковим боргом, забезпечить стабільні надходження до державного та місцевих бюджетів і зміцнить національну економіку України. У статті наголошується на необхідності гарантування справедливості, прозорості та ефективності використання податкової застави. Важливо враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін, включаючи платників податків та державу, щоб цей інструмент працював на благо економіки та суспільства.

Ключові слова: податковий борг, національна економіка, податкова застава, примусове стягнення.

The article is devoted to the study of the effectiveness of tax liens as one of the methods of tax debt management in Ukraine. The work examines the main problems related to tax debt, in particular, the complexity of the debt collection procedure and the duration of the process of selling the mortgaged property. The impact of these factors on the national economy is analyzed, including a decrease in revenues to the state budget and a threat to the country's financial stability. The effectiveness of the sale of mortgaged property after 2017 is analyzed and gaps in the legislation are given, which allow enterprises to function with little or no capital, which indicates serious shortcomings in the system of forced collection of tax debt. This leads to a significant decrease in state budget revenues, which in turn limits the financing of important social and economic programs. Thus, the ineffectiveness of tax debt management endangers the country's financial stability. The article indicates the existing threat of loss of revenues to the national economy due to the possibility of alienation of liquid property by the taxpayer during the period of legal appeal. Preservation of the right of tax lien during this period could prevent the alienation of the debtor's property and ensure repayment of the tax debt at the expense of its realization. A more rational and effective approach is proposed, which involves the adoption by the court of a single decision on the repayment of the tax debt at the expense of cash and collateral property of the debtor. This approach will provide greater "flexibility" and allow the most effective collection measures to be applied to a specific debtor depending on the state of his economic activity. Improvement of these

processes will contribute to increasing the efficiency of tax debt management, ensure stable revenues to the state and local budgets, and strengthen the national economy of Ukraine. The article emphasizes the need to guarantee the fairness, transparency and efficiency of the use of the tax lien. It is important to take into account the interests of all stakeholders, including taxpayers and the state, so that this tool works for the benefit of the economy and society.

Key words: tax debt, national economy, tax lien, enforcement.

Постановка проблеми. Проблема податкового боргу породжує серйозні перешкоди на шляху підвищення ефективної діяльності фінансового механізму держави. Дане питання належить до ключових у сфері фінансів та економіки, і його розв'язання має важливе значення як для національної економіки держави, так і для оптимізації податкової системи в цілому. По-перше, мінімізація податкової заборгованості є важливим джерелом доходів для державного бюджету. Недосконалість системи стягнення податків та недостатня ефективність заходів контролю можуть призвести до значних втрат національної економіки. По-друге, проблема несплати податків стосується не лише фінансових аспектів, але й глибинних питань оподаткування та фіскальної політики. Дослідження цієї проблеми дозволяє зрозуміти причини виникнення податкового боргу, виявити недоліки у податковій системі та знайти шляхи їх вирішення, що сприятиме створенню більш справедливої, ефективної та прозорої податкової системи.

В свою чергу, розв'язання проблеми податкового боргу є важливим завданням для підвищення ефективності фінансового механізму держави. Це передбачає не лише вдосконалення системи стягнення податків, але й широкий аналіз податкової політики з метою забезпечення більшої справедливості, ефективності та прозорості у сфері оподаткування. Застосування податкової застави стає одним з інструментів для забезпечення виконання податкових зобов'язань і зменшення податкових боргів, що, у свою чергу, позитивно впливає на національну економіку України.

Ефективне управління податковими боргами за допомогою податкової застави забезпечує стабільні надходження до державного бюджету, що дозволяє фінансувати важливі соціальні програми, інвестувати в інфраструктуру та підтримувати економічний розвиток країни, це сприяє зміцненню фінансової стабільності держави, що є основою для стабільного економічного зростання.

Впровадження такого механізму захисту інтересів держави має потенціал для запобігання фінансовим втратам у державному бюджеті та сприяє підвищенню довіри до системи оподаткування. Це створює систему, де платники податків беруть на себе відповідальність за свої податкові зобов'язання через забезпечення податковою заставою. Такий підхід зменшує ризик невиконання податків та забезпечує додатковий захист інтересів держави у випадку невиконання фінансових зобов'язань. Крім того, це сприяє підвищенню ефективності податкової системи шляхом покращення її фінансової стійкості та забезпечення дотримання податкового законодавства.

Таким чином, розв'язання проблеми податкового боргу через впровадження податкової заста-

ви має подвійний позитивний ефект, а саме: воно не лише зміцнює фінансовий механізм держави, але й сприяє стійкому економічному розвитку, створюючи сприятливі умови для підприємницької діяльності та економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню даного питання було присвячено чимало праць та наукових досліджень загальнотеоретичного правового характеру, серед яких слід відмітити роботи Д. Белова, Ю. Бисаги, Я. Греци, М. Кучерявенка, Т. Латковської, Н. Якимчук. Значна увага на ефективність вжитих заходів контролюючими органами щодо погашення податкового боргу звертається в наукових вчених доробках економістів О. Тимченко, А. Яковлевої та В. Урина.

Метою статті є дослідження управління податковим боргом за допомогою податкової застави та їх вплив на національну економіку.

Виклад основних результатів дослідження. Використання податкової застави є одним з найефективніших методів гарантування виконання податкових зобов'язань, оскільки це обмежує права платника податків на розпорядження власним майном, а це, у свою чергу, негативно впливає на його здатність до подальшої фінансово-господарської діяльності.

Податкова застава може допомогти у забезпеченні реальної компенсації за несплату податків. Наприклад, якщо платник податків не в змозі сплатити податковий борг грошима, застава може бути реалізована для погашення цього боргу. Це дозволить державі забезпечити виплату податків у натуральній формі, що може бути важливим для забезпечення фінансової стабільності. Такий підхід не лише підвищує ефективність стягнення податків, але й має значний вплив на національну економіку.

Використання податкової застави як інструменту погашення податкового боргу сприяє підтримці стабільного потоку доходів до державного бюджету, що є критично важливим для фінансування державних програм і послуг. Це також зменшує ризик фінансових втрат для держави, що може мати позитивний вплив на макроекономічну стабільність та економічний розвиток країни.

В той же час, застава може виступати як механізм стимулювання платників податків до своєчасної сплати податків. Знання того, що їх майно може бути описане у податкову заставу в разі невиконання податкового боргу, змушує платників податків більш уважно відноситися до своїх податкових зобов'язань і забезпечувати їхню своєчасну сплату.

Однак на практиці виявити та здійснити опис у податкову заставу ліквідне майно боржника проблематично з причини відсутності його у під-

приємства. Сенс у застосуванні права податкової застави є лише тоді, коли засобом забезпечення є активи, які можна реалізувати, а також спричинити певні незручності діяльності підприємства. Натомість платник намагається виділити в заставу ті активи, які йому будуть непотрібні в майбутньому, а це ніяк не вплине на його фіскальну поведінку.

Динаміку застосування заходів примусового стягнення контролюючими органами в Україні наведено в табл. 1. Дані показників свідчать про наявність значних дисбалансів, як у розрізі способів примусового стягнення, так і відносно аналізованих років.

Динаміка наведених показників демонструє значне скорочення на 35,1% надходжень за рахунок примусового стягнення у 2021 році відносно 2020 року. Це значно вплинуло на загальну суму податкового боргу і призвело до його зростання, що в свою чергу породжує негативні наслідки для національної економіки.

Підвищення податкового боргу створює загрозу для фінансової стабільності країни, а також зменшує довіру інвесторів та платників податків до податкової системи. Це може призвести до зниження інвестиційної активності, скорочення соціальних витрат та загального погіршення екологічного клімату.

Скорочення надходжень від реалізації заставного майна після 2017 року, яке сягнуло лише 0,1% від суми описаного майна, є серйозною проблемою. Це свідчить про серйозні недоліки в системі примусового стягнення податкового боргу, зокрема в частині надання дозволу та продажу заставного майна.

Така низька ефективність може бути пов'язана з погіршенням ринкових умов, що призводить до зниження вартості майна і складнощів у його реалізації. Інвестори та покупці можуть бути незацікавлені в придбанні такого майна через його неліквідність або значні ризики, пов'язані з юридичними питаннями або станом самого майна.

Крім того, процедура продажу заставного майна може бути занадто тривалою, це вклю-

чає необхідність проведення оцінки, організації аукціонів, а також можливі юридичні оскарження з боку платників податків. Всі ці фактори значно затягують процес продажу і знижують його ефективність, що в результаті призводить до низького рівня надходжень.

Можна відмітити і позитивну тенденцію у збільшенні суми майна, описаного в податкову заставу. Але, слід зазначити про значні прогалини в законодавстві, яке дозволяє функціонувати підприємствам з незначним капіталом чи повною його відсутністю, так близько 70 % податкового боргу не охоплено заставою у зв'язку з тим, що підприємства, в яких виникає податковий борг, не володіють активами, земельними ділянками, транспортними засобами.

Згідно із Податковим кодексом України (далі – ПКУ), право податкової застави поширюється на майно, балансова вартість якого відповідає сумі податкового боргу [1]. На нашу думку, це значно звужує потенціал цього методу управління податковим боргом, а саме: якщо це майно доведеться продавати, немає гарантії, що його вдасться реалізувати за ціною, достатньою для повного погашення боргу, ринкові умови, коливання цін та обмежений попит можуть суттєво вплинути на вартість майна, що призведе до недоотримання коштів, необхідних для погашення заборгованості.

Опис майна для податкової застави здійснюється податковим керуючим, від правильності і точності його дій безпосередньо залежить ефективність податкової застави як засобу стимулювання платника погасити борг. Якщо у заставу потрапляє неліквідне майно або майно, яке не має попиту на ринку, це може демотивувати платника і зробити процес погашення боргу ще складнішим.

Іншою проблемою, яка пов'язана з функціонуванням права податкової застави, є відчуження ліквідного майна боржника в період проведення процедури судового оскарження рішень щодо нарахування сум грошових зобов'язань. Так, ПКУ визначені підстави припинення податкової застави, зокрема майно платника податків звільняється

Таблиця 1

Динаміка застосування примусового стягнення податкового боргу

Показник	Роки					Зміни 2021 до 2017 (+/-)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Загальна сума податкового боргу, млрд грн	91,42	101,47	124,71	104,98	105,7	14,28
Надходження за рахунок примусового стягнення податкового боргу, млрд грн	12,1	7,1	10,17	37,34	13,1	1,0
Балансова вартість майна, що перебуває у податковій заставі, млрд грн	23,49	28,4	31,12	30,4	32,9	9,41
Надходження від реалізації заставного майна, млн грн	Дані відсутні	80,6	41,8	35,1	41,1	-
Показник відношення описаного майна до суми податкового боргу, %	25,7	28,0	25,0	29,0	31,1	5,4

Джерело: складено на основі даних [3]

з податкової застави з дня отримання платником податків рішення відповідного органу про скасування раніше прийнятих рішень щодо нарахування суми грошового зобов'язання або його частини (пені та штрафних санкцій) унаслідок проведення процедури адміністративного або судового оскарження [1]. Досліджуючи це питання, вбачаємо наявність загрози втрат надходжень національної економіки внаслідок відчуження ліквідного майна платником податків у період проведення процедури судового оскарження. За цих обставин вважаємо за доцільне збереження права податкової застави (його статусу) в період проведення процедури судового оскарження грошових зобов'язань платником податків, що надасть змогу запобігти відчуженню ліквідного майна «потенційного» боржника та забезпечить погашення податкового боргу за рахунок реалізації цього майна.

Відповідно до чинного законодавства, спочатку відбувається стягнення коштів, що знаходяться у власності платника. У разі недостатності коштів, податкові органи переходять до продажу майна, яке перебуває у податковій заставі.

Застосування зазначених заходів стягнення здійснюється лише на підставі попередньо отриманих рішень суду. Перше рішення приймається судом після розгляду позову ДПС щодо стягнення коштів з рахунків платника податків у банках, які його обслуговують. Зазначене рішення суду направляє до виконання ДПС на стягнення безготівкових коштів шляхом направлення до банків боржника платіжних інструкцій з метою списання коштів у розмірі суми податкового боргу або його частини без погодження з платником податків.

Якщо коштів недостатньо для погашення податкового боргу платника податків, ДПС знову звертається до суду щодо надання дозволу на погашення всієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває в податковій заставі. Таким чином, виходячи з вищеведеного, термін застосування заходів стягнення до боржників процедурно довготривалий.

Слушними, на наш погляд, є висновки В. Угриня щодо причин зниження ефективності примусових заходів стягнення податкового боргу, а саме: продажу майна, що перебуває у податковій заставі, та стягнення коштів з рахунків підприємств. Дійсно, це зумовлено ускладненням процедури стягнення через необхідність отримання судового рішення на застосування таких заходів [2, с. 22].

Такий механізм, на нашу думку, потребує подальшого вдосконалення, більш раціональним і ефективним є прийняття судом єдиного судового рішення щодо погашення податкового боргу за рахунок грошових коштів та заставного майна боржника, що забезпечить «гнучкість» та можливість застосування найбільш ефективного заходу стягнення до конкретного боржника відповідно до стану його господарської діяльності. Також, за цієї умови, значно скоротяться витрати державних органів щодо підготовки, направлення, супроводження та виконання рішення суду про погашення податкового боргу.

Цей підхід матиме позитивний вплив на національну економіку, оскільки підвищить ефективність стягнення податкових боргів та забезпечить стабільний потік доходів до державного та місцевих бюджетів України. Зменшення витрат на адміністративні процедури дозволить спрямувати зекономлені ресурси на важливі економічні та соціальні проекти. Крім того, підвищення ефективності податкової системи сприятиме створенню сприятливого бізнес-клімату, що стимулюватиме економічну активність та інвестиції.

Наявність податкового боргу вимагає його оцінки, результати якої повинні враховуватись контролюючими органами при розробці конкретних заходів щодо його управління в напрямі вдосконалення системи стягнення податкового боргу. Недопущення зростання податкового боргу та його скорочення варто рахувати одним із головних завдань діяльності контролюючих органів у найближчу перспективу. На нашу думку одним із напрямків реформування податкової системи є управління податковим боргом та удосконалення системи стягнення податкового боргу.

Висновки. Управління податковим боргом за допомогою податкової застави є важливим інструментом для забезпечення фінансової стабільності держави та підтримки ефективності національної економіки. Податкова заставка дозволяє державі ефективно компенсувати несплату податків, забезпечуючи реальні надходження до бюджету через реалізацію заставного майна, що сприяє своєчасному фінансуванню державних програм, інвестиціям в інфраструктуру та підтримці економічного розвитку країни.

Механізм управління податковим боргом являє собою складне за своєю природою і сутністю явище, що перебуває під дією значної кількості різноманітних факторів. Основні проблеми управління податковим боргом перебувають у площині законодавчого регулювання таких питань, як право та механізм застосування податкової застави, звернення стягнення податкового боргу з рахунків боржників, вилучення готівкових коштів та реалізація заставного майна.

Недоліки в законодавчому регулюванні та практичному застосуванні податкової застави можуть призвести до збільшення податкового боргу і значних втрат для національної економіки. Тому вдосконалення правових і процедурних аспектів управління податковим боргом є необхідним для зміцнення фінансового механізму держави.

Отже, управління податковим боргом за допомогою податкової застави є ключовим елементом для забезпечення стабільності та розвитку національної економіки. Це вимагає комплексного підходу, включаючи ефективне законодавче регулювання, практичне застосування механізмів стягнення податкових боргів та підвищення рівня податкової свідомості серед платників податків. Проте необхідно гарантувати, що використання цього інструменту буде справедливим, прозорим та ефективним, а також будуть враховані інтереси різних сторін, включаючи платників податків та держави.

Бібліографічний список:

1. Податковий кодекс України. Офіційний сайт Державної податкової служби України: веб-сайт. URL: <https://tax.gov.ua/nk/>
2. Угрин В.В. Дієвість способів та методів погашення податкового боргу в Україні. *Економіст*. 2015. № 4. С. 19–22.
3. Офіційний сайт Державної податкової служби України: веб-сайт. URL: <https://tax.gov.ua>

References:

1. Podatkovyi kodeks Ukrainy. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy: veb-sait. Available at: <https://tax.gov.ua/nk/>
2. Uhryn V. V. (2015) Diievist sposobiv ta metodiv pohashennia podatkovoho borhu v Ukraini. *Ekonomist*, no. 4, pp. 19–22.
3. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy: veb-sait. Available at: <https://tax.gov.ua>